

Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar

The Concept of Sin and Some Concepts That Mean Sin

ÖZET

Kur'an'da günah manasına gelen birçok kavram mevcuttur. Bu makalede günah anlamında kullanılan bazı kavramlara yer verilmekte ve bazı kavramsal tahliller yapılmaktadır. Kur'an'da günah anlamına gelen kavramlar anlamsal zenginliğe işaret etmektedir. Fakat bu kavramlar incelendiğinde bazı hususlarda kullanım yönüyle farklılık görülse dahi aralarında ortak yönler müşahade edilmektedir. Dinen meşru olmayan çirkin bir fiilin işlenmesi olan günah ve günah anlamına gelen kavramlarda müşahade edilen zararlar arasında insanı hayır ve sevaptan geri bırakma, düşmanlık, doğru yoldan uzaklaştırma, inkâr etme, çirkin davranışa yönelme, haktan sapma, haramlara dalma, nizamdan çıkma, sınırı aşma, adâletten şaşma, azgınlaşma, kargaşa, huzursuzluk, edepsizlik, ızdırab, ibadet ve itaatten alıkoyma vb. özelliklerle karşılaşmaktadır. Bu niteliklerin ferdî, toplumsal ahlakî ve vicdanî zararlarının olduğu görülmektedir. Günah ve yakın anlamda kullanılan bu kavramlarda insanların bazen ihtiyarî bazen kasdî fiillerde bulduklarına şahit olunmaktadır. İtikadî olmayan amelî yönü olan hata ve günahlar sebebiyle dinin emir ve yasakları ihlâl edilebilmektedir. Yapılan tahlillerde insan, günahlar sebebiyle şeriata ve ahlaki prensiplere mugayir davranışlar sergileyebilmektedir. İrade ve sorumluluk sahibi insanın şeytana boyun eğmesi sonucu günah kapsamına giren davranışlar, dünya ve ahirette birtakım cezaları gerektirmektedir. Bazı günahlar sadece Allah'ın hakkına veya kul hakkına gasptir. Yahut her iki hakkı da ihlâl mesabesinde. Kur'an'da günahlar, büyük günahlar ve küçük günahlar olarak iki şekilde kategorize edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Günah, Şirk, Zulüm, Küfür.

ABSTRACT

There are many concepts in the Quran that mean sin. In this article, some concepts used in the sense of sin are included and some conceptual analyzes are made. Concepts meaning sin in the Quran point to semantic richness. However, when these concepts are examined, common aspects are observed between them, even if they differ in terms of usage in some aspects. Sin, which is the commission of an ugly act that is not legitimate in religion, and the harms observed in the concepts that mean sin, include depriving people of goodness and good deeds, hostility, alienating them from the right path, denial, directing them to ugly behavior, deviating from the truth, engaging in haram acts, going out of order, exceeding the limits, Deviation from justice, anger, turmoil, restlessness, rudeness, suffering, obstruction from worship and obedience, etc. features are encountered. It is seen that these qualities have individual, social, moral and conscientious harms. It is witnessed that people sometimes commit voluntary and sometimes intentional acts in these concepts, which are used in a sinful and close sense. The orders and prohibitions of religion can be violated due to mistakes and sins that are not faith-related and have a practical aspect. According to the analysis made, people can exhibit behaviors contrary to sharia and moral principles due to sins. Behaviors that fall within the scope of sin as a result of a free-willed and responsible person submitting to the devil require certain punishments in this world and the hereafter. Some sins are simply usurping God's rights or people's rights. Or both rights are in violation. In the Quran, sins are categorized in two ways: major sins and minor sins.

Keywords: Islamic Theology, Sin, Shirk, Cruelty, Blasphemy.

GİRİŞ

Tarihsel planda incelendiğinde kitâbî dinlerde geniş bir terminolojiye sahip olan günah, Kur'an'da da önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Bütün dinler günahı ilahi emirlere karşı bir ihlâl, kutsal olana karşı işlenmiş bir suç, beşerî düzenin ifsâdına sebep olan bir olgu olarak değerlendirmişlerdir. Ancak günahın tanımı, çeşitleri, günah anlamına gelen kavramlar ve bunların ferdî ve toplumsal düzeyde etkileri birbirinden farklılık arz etmektedir. Arapça "Cnh" kökünden türemiş olan günah, sözlükte yönelme, meyletme, eğilme, sapma, anlamlarında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1992; İsfahânî, 1991; Yılmaz, 2011). Kutsal ve tabiatüstü varlıklarla ilgili dinî içeriğe sahip olan bu kavram, dinlerdeki ulûhiyet tasavvuru ve insanların onunla münasebeti açısından ele alınmaktadır (İbn Manzûr, 1992). Öyle ki günah, insanı zarara sokan ve dini hayatta onu birtakım tutarsızlıklara sevk eden ve insana dinî, ahlakî vicdanî yönüyle sorumluluk yükleyen bir davranış türüdür.

Buket Ataman¹

How to Cite This Article

Ataman, B. (2024). "Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:3; pp:404-412. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10903414>

Arrival: 16 January 2024
Published: 31 March 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam ABD, Sivas, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3180-8454. ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Günah, Kur'an'da "cünah" olarak geçmektedir. Cünah, hedeften ve amaçtan ayrılma ve başka tarafa meyiletme demektir (Tunç, 1978). Araplar dilsel muhtevada birisi bir şeye meyiletğinde "cünah" kavramını kullanmışlardır. Örneğin geminin suda durup hareket etmesini ve birisinin bir şeye kalbiyle meyiletmesini ifade etmek için de aynı terim kullanılmıştır. Ayrıca eğri olduğu için kaburga kemiğine de "cevânih" denilmiştir (Kılıç, 1984).

Kur'an ıstılahında ise, sözlük anlamına uygun olarak batıl ve günah olan bir şeye meyiletme anlamında kullanıldığı görülmektedir (Razi, 1988). Ayrıca günah olan söz, fiil ve davranışlar Kur'an'da "zenb" ; (kasıtlı ve kasıtsız işlenen günah), (Mülk, 67/11), "ism" ; (kasıtlı ve bilerek işlenen günah), (Furkan, 25/37), "hatie" ; (kasten ve bilerek işlenen günah); Kasas, 28/8, "fisk" ; (itaatsizlik), Mâide, 5/64, "fuşş-fahşâ" ; (çok çirkin olan günah), Nisâ, 4/15, "seyyie" ; (kötülük, günah), Bakara, 2/169, "isyan-masiyet" ; (itaatsizlik), Meryem, 19/44, "vizr" ; (günah, ağır yük), (İsrâ,17/15 "kebire" ; (büyük günah), (Ahzap, 33/59) vb. kavramlar ile ifade edilmiştir. (Karagöz, 1988). Kur'an'da "ism"; insanı sevaptan ve hayırdan alıkoymak, "zenb"; kötü iş, hata, itaatsizlik, "seyyie"; ayıp, kusur, "fahiş"; çirkin, günah, yüz kızartıcı iş ve söz, "fisk"; kabuktan çıkmak ve din hadlerini çiğnemek, "fücur"; başkalarının bilmesi istenmeyen günah anlamına gelmektedir (İsfahâni,1991). Kur'an'da günah kavramını değişik açılardan ele alan birçok kavramın bulunduğu görülmektedir.

Günah, ıstılah olarak insanın şeytana boyun eğmesinin bir neticesi olarak şeytanın isteğine uyarak işlediği bir fiildir. Bu yönüyle günah addedilen fiil, dünya ve ahirette cezayı gerektiren, ferdî ve içtimai hayata zarar veren, Allah'a itaatle kesinlikle bağdaşmayan bir davranış şeklidir (Bebek,1998). İlahi emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesi sonucu ortaya çıkan dini, ahlaki ve vicdani açıdan sorumlulukları ihmal sonucu yaşanan bir olgudur (Harman, 2003). Allah'ın emirlerine aykırı olarak işlenen suç demek olan günah, insana ve onun geleceğine tesir eden, davranışlarını etkileyen ve çoğunlukla vicdanın hüküm vermesine sebep olan canlı bir kavramdır. İnsanı iyi ve hayır sonucuna ulaştıran sevap fiilinin zıddı olan günah, bazen Allah'ın emir ve nehiyelerine bazen insanın kendi öz hakkına ve bazen de diğer insanların hukukuna, meşru haklarına isyan etme ve kaşı gelme suretiyle yapılan davranışlar bütünüdür. İnsanı en isabetli kararlar almaktan uzaklaştıran ve toplum için en acı sonuçları hazırlayıp onların cezalandırılmasına sebep olan bir fiildir (Kılıç, 1984). Dinen kötü sayılan fiiller olan günah, ahlâki kuralların ve ilahi hukukun ihlâli neticesi karşılığında gerek dünyada gerek ise ahirette ağır şekilde cezalandırılmaya müstahak olan her türlü fiiller kapsamında değerlendirilmektedir (Izutsu, 1991). Allah'a karşı işlenen büyük cinayet, ondan sonra da kişinin ferdî ve sosyal hayatını derinden etkileyen bir olaydır (Bakara, 2/147).

Günah işleme, hata yapabilme özelliği, kusurlu ve noksan vasıftaki davranışlar, fitrat itibarıyla zayıf olan insana özgü bir karakterin yansımasıdır (Karagöz, 1988). İmtihan dünyasında bulunan insan, hayra da şerre de hakka da batıla da meyyal kabiliyette yaratılmıştır. Bu minvalde Kur'an'da "Ve ona fücürünü ve takvasını ilham etmiştir" (Şems, 91/8) ayeti bulunmaktadır. Böylece Allah, kullarına iyilik, kötülük duygusunu vermiş ve insanın iyi ve hayır olan davranışlarda bulunmasını, günah gibi kula zarar verecek fiillerden kaçınmasını ilham etmiştir. Bilinç ve farkındalık düzeyinde bir varlık olan insanın amellerinden süzülen günah, zamana yayılan bir olgudur. Bu olgu insan hayatında alışkanlık haline gelebilmekte ve insan günahla ilgili birçok denemelere başvurabilmektedir. İnsan hayatında kaçınılmaz bir olgu niteliğindeki günah, büyük ve küçük günah olarak birbirine nispetle iki şekilde kategorize edilmektedir. Çünkü yapılan eylemler netice itibarıyla aynı dereceye sahip değildir.

BÜYÜK GÜNAH

Büyük günah anlamına gelen kebîre, maddi ve manevi bakımdan büyük olma anlamına karşılık müştak bir isimdir. Dinî ıstılahta kebîre kesin delil ve burhanlar ile yasaklanan ve terettüp edildiğinde hem dünyevi hem de uhrevi cezaya sebep olan fiilleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Büyük günah, Kur'an'da ve hadislerde yasaklanan, işleyene dünyada had gerektiren, ahirette cezalandırılma sebebi niteliğindeki günahlardır (Mîr, 1996). Büyük günah işleyen kişiye mürteb-i kebîre denilmektedir (Topaloğlu & Çelebi, 2009). Dünya ve ahirette kesin delillerle cezalandırılması gereken mutlak haramlardır (Cürcânî, 1995) Üzerine tehdit gerçekleşen, haddi ve şer'î cezayı gerektiren, açıkça yasaklanan günahlardır (Yazır, 1979). Büyük ve küçük günah tasnifi yapan Kur'an, "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız " (Nisâ, 4/31) ayetiyle büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahların affedileceğine işaret etmektedir.

Büyük günah fesada ve birçok kötülüğe neden olmaktadır. Dolayısıyla şiddetli cezayı da gerektirebilmektedir. Yapılan bu fiiliyatın büyük günah sayılıp sayılmayacağı, sahibi için şiddetli cezayı gerektirip, gerektirmeyeceği konusunda birtakım kıstaslar ortaya konulmuştur. Bunlar arasında suçu işleyen Kur'an ve Sünnette tehdit edilmesi, suçu yapan kimseye dinen had cezası verilmesi ve günah işleyene lânet okunması gibi hususlar zikredilmiştir (Gazzali, 1977; Zehebî, 1986). Allah'a isyan anlamına gelen büyük günah, Allah'ın lanetlediği ve gazapla hükmettiği fiillerdir. Büyük günahı işlemek Allah'ın emir ve yasaklarını ihlâl etmek ve onlara karşı isyan etmek ve itaatsizlik etmek demektir. (Kılıç, 1984). Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, anne babaya karşı

gelmek, yetim malı yemek, iffetli kadınları iffetsizlikle suçlamak, büyü yapmak büyük günahlar arasında sayılmaktadır (Buharî, "Hudud", 44; Heytemî, 1970)). Haksız yere yetim malı yemek (Vakiâ, 56/46), Allah'a ortak koşmak (Lokman, 31/13), açlık korkusuyla çocuklar öldürmek (İsrâ, 17/31), iftira etmek (Nisâ, 4/156) Kur'an'da zikredilen büyük günahlardan bazılarıdır.

KÜÇÜK GÜNAH

Küçük günah anlamında kullanılan kavram sağire'dir. Büyük günahların dışında kalan kötü davranışlar küçük günah adını almaktadır. Bu günahlar bir ceza veya had gerektirmeyen, cehennem ateşi tehdidi olmayan günahlar kapsamında değerlendirilmektedir (Bebek, 2022). Kur'an'da zenb, ism, fisk ve isyan kavramlarının büyük ve küçük günah anlamlarına gelebileceği bildirilmektedir (Topaloğlu & Çelebi, 2009). "Kebire ve sağire kavramlarının tarifi ve sınırlarının ne olduğu konusunda tam olarak bir ittifak sağlanamamıştır. Bu sebep konu hakkında farklı görüşler ve izahlar geliştirilmiştir. Söz konusu tanımlarda günahın bizzat mahiyeti yahut Allah'a karşı yapılan itaatsizlik ve isyan göz önünde bulundurularak tasnif yapılmamıştır. Fakat işlenen günahın taşıdığı suç oranı ve çirkinlik miktarı dikkate alınarak büyük veya küçük ayrımına gidilmiştir. (Öge, 2000).

Sonuç olarak büyük günah şeriatın tehdit edici nas, yani korkutucu bir delille tahsis ettiği her suçtur. Genel ve külli kaideye şer-i bir nas ile tehdit ve tahzîr esası geçerlidir. Herhangi bir adetle veya bir kural ile kayıtlanmayan büyük günahlar kulun üzerinde ısrar ettiği her bir davranıştır. Bunun dışında kalan günahlar ise sağire olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2005).

Kur'an'da günah anlamına gelen bazı kavramları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

GÜNAH ANLAMINDA KULLANILAN KAVRAMLAR

Küfür

Küfür sözlükte örtmek, gizlemek, nankörlük etmek gibi anlamlara gelmektedir (Taftazânî, 1982). Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı ve tebliğ ettiği zorunlu nesneyi inkâr etme, inanmama ve tasdik etmeme halidir. Küfür ehli olan kimse kâfir vasfını almaktadır (Sinanoğlu, 2002). Bundan dolayı kible ehlinde bir kimseye kâfir denilmesi uygun görülmemektedir. Küfür, insanı hem dünya hem de ahirette helâke sürükleyen büyük kötülükler kapsamında yer almaktadır (Nesefî, 1974).

Küfür, Kur'an'da günah kelimesinin anlamını karşılması yönüyle en kapsamlı kavramdır ve imanın zıddıdır. İman edilmesi gereken hususlardan birini veya hepsini kalben inkâr etmek, yalanlamak ve bunu dil ile ikrar etmektir (Gölcük & Toprak, 1988). Haksız yere yetim malı yemek (Vakiâ, 56/46), Allah'a ortak koşmak (Lokman, 31/13), açlık korkusuyla çocuklar öldürmek (İsrâ, 17/31), iftira etmek (Nisâ, 4/156) Kur'an'da zikredilen bazı büyük günahlardır. Kâfir, Allah'ın varlığını, birliğini ve sıfatlarını cahillik sebebiyle inkâr edebilmektedir. Buna cehlî küfür denilmektedir. Evrenin yaratıcısının ve tek sahibinin Allah olduğunu bildiği halde inadından inkâr eden ve bundan dolayı iman etmeyen kimse küfrü inâdi vasfını almaktadır. Firavun'un, kibir ve Bizans imparatoru Heraklius'un mevki makam endişesiyle düşmüş olduğu küfür bu özelliktedir. Hükmî küfür ise Allah ve Peygamberinin tekzip âlâmetleri olarak bildirdikleri davranışları sergilemek ve bu suretle İslâm dininden çıkmaktır. (Solmaz, 2002).

Şirk

Şirk; Allah'ın ulûhiyetinde, sıfatlarında ve fiillerinde şerikinin yani ortağının olduğunu iddia etmektir. Küfürle eş anlamlı olan şirkte Allah'a başka varlıklar ortak edilmektedir (Kılavuz, 1990). Bir şeyi bir şeye katmak onları bir araya getirmek, karıştırmak demektir (Hudaybi, 1986).

Kur'an'da şirk, günahların en büyüğü olarak görülmüştür. Bütün peygamberler kâinatın bir ve tek yegâne yaratıcısı olan Allah'a ibadet etmeyi zatında ve sıfatlarında ona ortak koşmamayı emretmektedir. Bu minvalde şu ayet zikredilmektedir. "De ki: "Gelin Allah'ın gerçekten neyi yasakladığını size anlatayım: O'ndan başka şeylere asla ilâhlık yakıştırmayın; anne babanıza iyilik yapın ve onlara karşı saygısızlıkta bulunmayın ve çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin; çünkü sizin de onların da rızıklarını sağlayacak olan biziz. Açık veya gizli hiçbir utanç verici fiil işlemeyin ve adaleti yerine getirmek dışında, Allah'ın kutsal saydığı insan hayatına haksızca kıymayın. Allah size aklınızı kullanasınız diye bunları emreder." Günahların en büyüğü ve ma'siyetlerin en çirkinini Allah'a şirk koşturmak. Çünkü her çeşit şirk, Allah'a karşı işlenmiş büyük bir günahdır. (En'âm, 6/151; Matürîdî, 2003). Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmemektedir. Buna dair icma' bulunmaktadır. Fakat şirk koşturmanın aklen affedilebileceğinin caiz olup olmadığı ihtilafıdır. Bazı âlimler bunun aklen caiz olduğunu kabul etmiştir. Fakat müşriklerin affolunmayacağı nakli kesin delillerle sabit kabul edilmiştir. Nitekim bazı âlimler ise, bunun aklen de caiz olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü onlara göre, şirk-küfür kötülüklerin en büyüğüdür. Hiçbir zaman mubah olma ihtimali olamamaktadır. Yasak oluşu da kalkmamaktadır (Taftazânî, 1982).

İsm

Günah karşılığında kullanılan “ism” ; geri bırakma, sevabı geri bırakan, sevabı almayı engelleyen bütün yanlış davranışları kapsayan terimdir (İsfahânî, 1991). İsm, insanı sevaptan ve hayırdan uzaklaştıran davranışlar kapsamında değerlendirilmektedir (Topaloğlu & Çelebi, 2009). İsm, “esam” ve “esime” fiilinin mastarıdır. Günah işlemek, helal ve mubah olmayan yasaklanmış şeyleri yapmak anlamındadır (Karagöz, 1988). Allah’ın emirlerine aykırı olarak yapılan her türlü eylemlere, suçlara ve kabahatlere ism denilmektedir. Dinde meşru olmayan zararlı bir işin terettüp edilmesidir. Böyle bir günah, gayri meşru işlerin yapılması olduğundan işlenmesi halinde cezayı gerektirmektedir (Asım Efendi, 1814). Bu kavram, bazen “zenb” kelimesiyle aynı anlama gelmektedir (Devellioğlu, 1970).

Mutlak manada kullanıldığında küfür anlamına gelen ism, hür irade ile kasıtlı olarak yapılan fiil olmakla beraber zenb hem kasıtlı hem de kasıtsız işlenen bir günah manasındadır. İsm; Allah hakkında olduğu zaman, küfürdür ve itikadî nifaktır. İnsanları ilgilendirdiğinde zulüm; haksızlık ve hak yeme gibi manalarda kullanılmaktadır (Solmaz, 2002). İsm kavramı Kur’an’da, “Buna rağmen yine, sizlersiniz birbirinizi öldürüp, kendi halkınızdan bir kısmını yurtlarından çıkararak. Onlara karşı kötülük ve düşmanlık yapmakta birleşiyorsunuz. Onları çıkarmak size yasaklanmış iken yurtlarından çıkarıyorsunuz, sonra da esir olarak geldiklerinde fidyelerini veriyor kurtarıyorsunuz. Yoksa siz, kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında rezillik ve kepezilik, ahirette de acıklı azaptan başkası değildir. Allah yaptıklarınızı bilmez değil ki” (Bakara, 2/85) ayetinde karşı tarafa yapılan haksızlığı ve kötülüğü açığa çıkarmak için kullanılmıştır. Kötülük ve günah niteliğindeki davranış olan ism Allah’ın cezalandıracağı bir fiil kapsamındadır.

Zenb

Zenb, dilsel kullanımda doğrudan günaha karşılık gelen bir kavramdır. Çoğulu “zünüb” olan zenb, suç manasındadır. Zenb, “kuyruk, arka, geri anlamına gelen “zeneb” kelimesinden türemiştir. Sonu kötü olan bütün davranışlar hatta şirk, zina ve küfür gibi büyük günahlar için de kullanımı bulunmaktadır (Bebek, 1996). İşlenen gayri meşru fiildir. İnsanın Allah’ın rızasını kazanmasına engel olan şeydir (Cürcânî, 1990) Geniş anlam yelpazesine sahip olan zenb masiyet, cürm ve hata demektir (Kılıç, 1984). Zenb, birinin peşinden gitme, herhangi bir şeyin sonu demektir (Bebek, 1998). Söz konusu çirkin bir fiilin işlenmesi sonucu suça çarptılmakta ve sonucunda ceza terettüp etmektedir. Çünkü Allah’ın emir ne nehiyelerine aykırı günah kategorisinde değerlendirilen bir davranıştır. Birinci derecede Allah’a karşı yapıldığında bir itaatsizlik ve küfür anlamı taşımaktadır. Zenb, Allah’tan uzaklaştıran, Allah ile kul arasındaki muhabbete zarar veren bir günah türüdür (Solmaz, 2002).

Ruhsal ve psikolojik rahatsızlıklar sonucu işlenen günahlar yahut suçlar örneğin haksız yere adam öldürme ve zina yapma gibi ağır cezaları gerektiren günahlar zenb türünden günahlar kapsamında değerlendirilmektedir. Psikolojik, sosyolojik ve hukukî boyutu olan bu kavram insanın kazandığı merteye ve yürüdüğü tekâmül yolundan geriye çeken veya bu yoldan geriye çekilmesine sebep olan fiil ve davranışlardır (Öztürk, 1991). Zenb; tezkîb, fisk, küfür, zulüm manalarında da kullanılmıştır. “Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin durumu gibi; onlar bizim ayetlerimizi yalanladılar, Allah da günahları yüzünden onları yakalayiverdi. Allah’ın cezası çok şiddetlidir (Âl-i İmrân, 3/11) ayetinde zenb, tezkîb anlamındadır. Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir bela getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah’ın yolundan çıkmışlardır (Mâide, 5/49) ayetinde zenb, fisk anlamındadır. Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendinden önce yaşamış olanların sonlarının ne olduğunu görmediler mi? Allah onları kökten yok etti. Tüm Allah’tan gelen gerçekleri örtbas edenlere de, bunlara benzer azaplar vardır (Muhammed, 47/10) ayetinde zenb, küfür manasında kullanılmaktadır. Onlar, kötü bir iş işlediler mi yahut nefislerine bir zulümde bulundular mı Allah’ı anıp suçlarının yarlıganmasını dileyenlerdir ve Allah’tan başka kimdir günahları yarlıgayan? Onlar işledikleri suçta, bile bile ısrar etmezler (Âl-i İmrân, 3/134) ayetinde zenb, zulmün karşılığında kullanılmıştır.

Hatâ

Savâbın zıddı olan hatâ düşünürken, konuşurken yahut bir iş yaparken vukû bulan yanlışlık, hedeflenene ulaşamama ve doğruyu tutturamama manasındadır. Öyle ki bilgi alanındaki hata sehven yapılan yanlış ve yanılğı, eylem alanındaki hata ise amacın gerçekleşmemesi ve sonucu önceden görememe durumudur (Süleyman, 1993; İsfahânî, 1991; Apaydın, 1997). Hatâ yoldan çıkıp sapma, yanılma, doğru yoldan uzaklaşma, hedeften sapma, isabet etmeme gibi manalara da gelmektedir. Hem kasten hem de hatâen işlenen fiildir (Asım Efendi, 1814).

Bir insanın kasıtlı olarak kötü fiile yönelmesine ve isteyerek, dileyerek günah işlemesine hatâ’e denir. Fakirlik korkusuyla çocuklarımızı öldürmeyin Onların da sizin de rızınızı elbette biz veriyoruz. Onları öldürmek gerçekten büyük günahdır (İsrâ, 17/31) ayeti bu nitelikteki hata’ türüne örnek teşkil etmektedir. İstikametten ayrılmak olan

hatâ, yapılması ve istenmesi iyi olanın dışındaki bir şeyi yapmaktır ki, insan bundan tam anlamıyla sorumludur. Bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Fakat yanlışlıkla olabilir. Kim yanlışlıkla bir mü'mini öldürürse, cezası, mü'min bir köleyi azat etmesi ve ölenin ailesine diyet ödemesidir. Ancak ölenin ailesi bağışlarsa, diyet ödemesi gerekmez (Nisa, 4/92) ayeti de bu kullanıma örnektir. Böyle bir durumda istekte isabet olmasına rağmen fiilde yanılma bulunmaktadır. Yapılması iyi ve güzel olmayan bir şeyi istemesine rağmen bunu gerçekleştiremeyip tesadüfen istediğinden başka şeyin meydana gelmesidir. Bu durumda kişi iradesinde hatalı olmakla birlikte fiilinde isabetlidir (İsfahânî, 1991).

Yapılması hoş karşılanmayan bir şeyi yapmayı istemekle beraber, ondan o fiilin aksinin meydana gelmesine denir ki bu kimse iradede hataya düşmüştür. Bu hoş olmayan fiili işlemeye niyeti dolayısıyla kınanmaktadır. Hata ile yapılan günah, dini yaşantıda bilerek ve isteyerek bir yanlış seçme, kötü bir yola düşme ve haramı tercihe götüren bir fiil biçimidir. Allah'a karşı bir günah niteliğinde olduğu gibi kullarına karşı da yapılan günahları barındırmaktadır (Solmaz, 2002).

Cürm

Suç ve haksız fiili kapsayan cürm, haddi aşmak ve günah işlemek demektir. Çoğulu cerâimi olan cürm, sözlük anlamı itibariyle, meyveyi ağacından koparmak, dalından kesmek gibi manalara gelmekte ve istiare yoluyla uygun olmayan her fiil için kullanılmaktadır. Bundan dolayı iyi, güzel ve hayır sayılabilecek hiçbir fiile ıtlak olunmamakta ve kullanılmamaktadır (Zencânî, 1952). Kur'an'da "ecrame" kavramı bir başkasını günaha sevk etmek, cezayı gerektirici bir suç yaptırtmak, itaatsiz olmaya teşvik etmek, başkaldırmak gibi anlamlara gelirken, ecrame fiilinin ism-i faili olan mücrim de mezkûr davranış ve fiilleri işleyen kimse için kullanılmıştır. Bu kavram daha çok ulûhiyet ve nübüvvetlik makamına karşı işlenen bir günah olmakla beraber, birini günaha sokmak, onları günah işletmek için tahrik etmek, nübüvvet tasallut olmak, hakkı bulamayıp batıldan kurtulamamanın sonucu küfre düşmek, yalan söylemek, şirke düşmek ve münafıklıkta ısrar etmek ve Allaha karşı kibirlenmeyi ihtiva eden bir günah çeşidinin karşılığıdır (Solmaz, 2009). Bu minvallerde (Maide, 5/2; En'am, 6/147; Hûd, 11/116) kullanımları bulunmaktadır.

Dalâlet

İsim ve mastar olarak kullanılan bu kavram, hidayet ve olgunluğun zıttıdır. Bir şeyin yerini bilmemek, isabet etmemek, yolunu ve bir şeyi kaybetmek, telef olmak, şaşırma, yanılmak, unutmak azmak ve helâk olmaktır (İbn Manzûr & Fazl, 1992). Dâlle doğru yoldan sapmak, yolunu şaşırma, haktan yüz çevirme, bâtila yönelme, ilahi buyruklara aykırı davranma demektir. Dalâlet kelimesi hidayet ve irşadın zıttı olup, doğru yoldan kasten veya unutarak az yahut çok ayrılmadır (Altıntaş, 1995).

Günah kapsamına giren bu kavramda kullanılan kelimelerden birisi olan "dâlle"dir. Bilerek yahut bilmeyerek az veya çok doğru yoldan sapmak "dâlâl" sapıklığa gitmek, doğru yoldan ayrılıp, eğri yola "ıvec" tabi olmak, helak olmak, yok olmak, hidayete ermek ve Allah'ın nimetinin engellenmesine neden olmak demektir (Cevziyye, 1961). Dalâlet terim olarak ise doğru yolu kaybetmiş, Allah ve Peygamberinin yolundan ayrılmış, çıkışı olmayan ve sonu helâk eden yollara girmiş günahkâr kimseler içinde kullanılmaktadır (Solmaz, 2002).

Dalâlet" kavramında ifade edilen nazari sapma; Allah'ın vahyettiğinden ve nübüvvetten bilmeden sapmadır. Amelî sapma ise ibadetlerden sayılan şer'î hükümlerden sapmadır (İsfahânî, 1991). Burada öne çıkan temel unsur, işlenen günahların Allah'a karşı işlenmesidir.

Zulüm

Zulüm, meşru sınırı aşmak, yersiz hareket etmek, bir şeyin tahsis edilen yerden başka bir yere eksik veya fazla olarak konmak; bâtila düşmek, başkalarını zarara sokmak, belirlenmiş sınırları çiğnemek, sapmak, haddi aşmak anlamlarına gelmektedir (İsfahânî, 1992). Dinî ve ahlakî yönü bulunan zulüm, zalimce muamelede bulunmak, hakkı çiğnemek ve adaletsiz davranmaktır. Zulmün zıttı adâlettir. Zulüm yerine "cevr" ve "sefeh" kavramları da kullanılmaktadır. Adaletsiz olmak hem küçük günahlar hem de büyük günahlar için kullanılmıştır. Allah ile insanlar arasında vukû bulan zulüm, inkâr ve şirk adını almaktadır. Zulüm insanlar arasında yapılan adaletsiz yersiz fiildir. Tüm bu çeşitlerle beraber insanın birebir kendi özüne ve nefesine karşı yaptığı bazı davranışlar da bu kategoride değerlendirilmiştir. Fakat zulmün en büyüğü, Allaha karşı olandır ki bu küfür veya şirk adını almaktadır (Â'raf, 7/103; Çağrıcı, 2013).

Zulüm hangi boyutuyla yapılırsa yapılsın kişi nefesine zulmetmiş olmaktadır. Zira Allah, kullarına zulmetmediğini beyan etmektedir. Zulüm, günahın her türlü için kullanılsa dahi çoğu kez Allah'a karşı yapılmış günahlar için kullanılmaktadır. Örneğin Allah'a karşı yalan söylemek, peygamberlerini tekzip etmekte bu bağlamdadır. Bunun haricinde diğer başka kötülükler için de geçerlidir. Allah'a karşı yapılan ibadeti engellemeye çalışmak, Allah'ın

hesaba çekmesinden şüphe etmek bu kapsamdadır. Zulüm Allah'a yönelik yapıldığında gayr-i adilliktir. Fakat zulüm insanlar karşı işlendiği yerlerde haksızlık ve adaletsizliğe karşı gelen anlamı taşımaktadır (Topaloğlu & Çelebi, 2009). “Sonra onların arkasından ayetlerimiz ile Musâ'yı Firavun'a ve cemiyetine gönderdik, tuttular, o ayetlere zulmettiler de bak o müfsitlerin akıbeti nasıl oldu” (Â'raf, 7/103). Bu ayette zulüm manasına gelen “fezalemu” kelimesinden kasıt, onlara gelen ayetlere zulmettiler demektir. Öyle ki zulüm, bir şeyi, ait olduğu yerden başka bir yere koymaktır. Çünkü ayette apaçık ve kesin mucizelerden bahsedilmesine rağmen onlar, söz konusu bu mucizeleri inkâr edince, inkârı ikrar yerine; küfrü de iman yerine koymuşlardır. Böylece ayetlere karşı işlenmiş bir zulüm açığa çıkmıştır (Râzî, 1988). Bu ayette Allah'ı ilgilendiren bir zulümden bahsedilmiş ve zulmün nifak ile şirk yönüne vurgu yapılmıştır (Alûsi, 1994).

Yine Kur'an'daki başka ayetlerde de insanların diğer bazı insanlara yaptığı haksız davranışlar da bu kapsamda değerlendirilmiştir. İnsanlar arasındaki zulümde kul hakkı kaçınılmazdır. Zulüm yapan zalim insan, günahları ağır basan, zahiri batinından daha hayırlı olan, uzuvları kendisine muhalefet eden, Kur'an'ı tanımayan ve Kur'an ile gereği gibi amel etmeyen, ashâb-ı meş'eme olan, hesaba çekildikten sonra cehenneme sokulan, günaha ısrar eden, Kur'an'a inandığı halde onunla amel etmeyen kimsedir (Â'raf, 7/103; Râzî, 1988).

Sû'

Günah kavramına karşılık gelen diğer bir ifade Su' kavramıdır. “Sa'e” kökünden gelen kötü, zararlı fena ve sevilmeyen, muhalif olan demektir (Asım Efendi, 1814). Muhteva olarak insanı dünyevî, uhrevî, nefsânî, bedenî yönden kaygılandıran mal veya mevki olmakla birlikte elzem bir dostu kaybetme kaygısıyla üzen şeyler anlamındadır. Ayrıca memnun olmamak veya nefret dolu kanaate sahip olmak manalarına da gelebilen kelimenin rubâî formu olan “esa'e” yani başkasına zarar vermek, kötüye sebep olmaktır. Su' “ahsene”nin zıddı bir kavramdır (Solmaz, 2002).

Su' kavramını kötü ve çirkin fiil nazarıyla incelediğimizde iyinin zıddı olmakla birlikte kusur ve cezayı gerektiren günah manasına gelmektedir. Topluma karşı yapılan kötülükler ve Allah'a karşı kin besleme, küfürde bulunma gibi işlenen günahlar su' kapsamında değerlendirilmektedir. Kur'an'da “seyyi'e” olarak kullanılan su' itaatsizlik, kötü, fena bir fiil olan seyyi'e kelimesinin karşılığıdır (Şuarâ, 26/156). Seyyi'e, eziyet etmek, zina fiilinde bulunmak, haksızlık ve zulüm yapmak, adam öldürmek gibi davranışların karşılığında günah yerine kullanılan bir kavramdır. Sonuç olarak insanı kötü sonuca götürmektedir (Topaloğlu & Çelebi, 2009). “O şeytan, size yalnız kötülük işlemenizi, iğrenç ve çirkin işler yapmamızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi, hakkında bilgi sahibi olmadığınız konularda hüküm yürüterek helâli haram, haramı helâl yapmanızı, böylece Allah'a karşı gelmenizi emreder” (Bakara, 2/169) “Kalpte iki his vardır. Birisi melekten olup hayır ile vaatte bulunup hakkı tasdik eder. Kim onu hissederse onun Allah'tan olduğunu bilsin ve Allah'a hamd etsin. İkincisi ise şeytandan olup şer ve kötülükle vaatte bulunup hayırdan nehyeder. Bu hissi kim duyarsa şeytandan Allah'a sığınsın” (Tirmizî, “Tefsir”,35). Söz konusu ayetlerde ve hadiste şeytanın insanı kötülüğe sevk ettiği bariz bir şekilde görülmektedir. Kur'an'daki “sû” kavramı kötülük manasındadır. Bu ister bedene ait olsun ister kalbe ait fiiller kapsamında olsun bütün günah anlamında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Râzî, 1988).

Fısk

Fısk, Kur'an'da bireysel ve hukukî hakların ihlâlini ifade eden önemli bir kavramdır (Bakara, 2/97; En'âm, 6/21; Enbiyâ, 21/74). Dinin koyduğu sınırlardan dışarı çıkmak olan fısk, insana yönelik kullanıldığında insanın zararlı bir duruma gelmesini ifade etmektedir (İsfahânî, 1992). Lügatte hurmanın kabuğunu yarıp dışarı çıkması manasına gelen kavram, dini bir terim olarak isyan etmek, günaha meyletmek, hak yoldan çıkmak, istikâmetten ayrılmak, dinden çıkmak, emre uymamak gibi manalarda kullanılmaktadır (Asım Efendi, 1814).

Dini literatürde fısk, Allah'ın emrini terk etmek, hak yoldan ayrılmak, Allah'a isyan etmek, dinden çıkmak, Allah'ın emrinden çıkmak, isyana meyletmektir (İbn Manzûr & Fazl, 1992). Fısk, hukuk ıstılahında da başkaldırmak, kasıtlı olarak büyük günah işlemek yahut küçük günahlarda te'vilsiz olarak ısrar etmektir. Az veya çok bu günahları yapan kimselere de fâsık denilmektedir (Öge, 2009)

Allah'ın emirlerini çiğnemek manasında olan fısk küfürden daha geneldir (Özdemir, 1988). Fısk mana itibarıyla değişik anlamlarda da kullanılmaktadır. Örneğin mal için kullanıldığında, helak etti ve boşuna harcadı demektir. Bazen ism, günah ve şirk muhteviyatını almaktadır. İslam'dan önce Kur'anî manada kullanılmayan bu kavram, cahiliye devrinde taze meyvenin kabuğundan çıkmasını ifade etmektedir. Kavrama, Kur'an'da Allah'ın emrini terk etmek isyan edip doğru yoldan çıkmak, zina veya bir edepsizlik yapmak itaatsizlikte bulunmak şeklinde manalar yüklenmiştir (Nûr, 24/4; Zencânî, 1952). Şer'i kanunları kabul edip, onu ikrar ettikten sonra, onun hükümlerinin tümünü veya bir kısmını ihlâl edip bozan kimseye fâsık denilmektedir. Kâfire de fâsık denilmesinin sebebi, aklın kendisini ilzam etmesi ve fitratın gerektirdiği hükmü ihlâl etmesinden kaynaklıdır (Solmaz, 2002).

Fâhişe/Fahşâ

Fehuşe kökünden türeyen fuhuş, fâhişe ve fevahiş kelimeleri, dilde çirkin fiil ve söz, haddi aşma, kötülük, namusa aykırı harekettir (İbn Manzûr & Fazl, 1992). Arap dilinde itidâl sınırını aşırı bir şekilde aşan her şey fâhiştir. Son derece çirkin, müstehcen söz ve fiiller bu kökten gelen kelimelerle anlatılmaktadır (Yılmaz, 2011). Dini ve ahlaki alanda bir karşılık bularak evlilik dışı kurulan ilişkilere, edebe, İslami ahlâka mugayir olarak kurulan ilişkilere ve bu münasebetlerin kurulması esnasındaki sözlere fuhuş denilmektedir. Aykırı her türlü büyük günahın, kötülüğün ve çirkin fiillerin işlenmesine de fuhşiyât denilmektedir (Kılıç, 1984). Kötülüğün bir çeşidi hatta en çirkinini olup büyük günahlardan ve yüz kızartıcı sayılan şeyler kabilindedir (Râzi, 1988).

İnsanı namazdan uzaklaştıran kötü şeyler arasında fahşâ da zikrolunmaktadır. Bu kavram başkalarına karşı zina iftirası atmak suretiyle bu çirkin fiilin toplumda yayılmasına çabalamak anlamına gelirken bunun çirkinliğini göstermesi bakımından fâhişe olarak isimlendirilmiştir. Fahşâ mutlak anlamda her türlü ma'siyete şamildir (Solmaz, 2002). Fahşâ, kavram itibariyle zina anlamında olup, tarihsel süreçte hemen hemen bütün toplumlarda, zina çirkin kabul edilmiş fiillerdir. Dolayısıyla bu suçu yapan kişiler, toplum tarafından fiziki ve psikolojik baskı altında tutulmuştur. Çünkü zina, günah olmasının yanı sıra toplumun temelini oluşturan aile kurumunu zedeleyip yıpratmakta ve bununla da kalmayıp yuvaların yıkılmasına da sebebiyet vermektedir. Bu günahı işleyen insanların toplumda deşifre edilmesi, suçlarının ifşa edilmesi, toplumda fitnenin yayılmasına, bazen mağduriyetlerin ve haksız ithamların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu günah ayıp ve kusurlu davranışların gün yüzüne çıkmasına, insanların birbirlerine kin ve düşmanlık beslemesine, fenalıkların yayılmasına zemin hazırlamaktadır (Şevkânî, 1964).

Fesad

Bozukluk, değişme ve tabiatın kaybedilmesidir. Fesad, fiillerde kullanıldığında iyi, düzgün, uygun ve faydalı olanın zıddıdır (Topaloğlu & Karaman, 1987). Kötüye doğru bir kayış ve menfî anlamdaki mahiyet değişikliğini ifade etmektedir. Aynı kökten gelen rubai fiil olan "efsede" doğruluktan çıkıp bozulan nefis, beden ve eşya için de kullanılmaktadır. Çünkü bu fiil bozmak, yıkmak, tabii olan şeyi tabiatından farklı bir yöne çevirmektir. Bir şeyi bozma, adam öldürme, devlete karşı çıkma, Allah yolundan ayrılarak isyan etme, çevresindeki insanların mal, can ve namuslarının bozulması için çaba sarf etmedir. Bütün bunlar toplumların ve fertlerin hayatını bozmaya yönelik her türlü davranışları barındırmaktadır (Kılıç, 1984).

Fesad, yiyecek maddeleri için kullanıldığı zaman bozulma, kokma mahiyetindedir. Sözleşmeler için kullanıldığında ise iptal edilme, geçersiz olmadır (Solmaz, 2002). Bu kavramın Kur'an'daki kullanımına baktığımızda Allah'a insanlara ve kanunlara karşı işlenen her türlü suçu kapsadığı görülmektedir (Şems, 91/8; İnfîtar, 82/14). Allah'a ve elçisine karşı savaş açanlar ve yeryüzünde hak düzeni bozmak isteyenler bu özelliktedirler. Öyle ki İslam dini aklın, nefsin neslin, malın ve toplumca muteber olan zaruri tüm değerlerin korunmasını öngörmektedir. İnsan, bu temel haklardan birinin ihlaline sebep olan fesadı işlerse ferdi ve toplumsal alanda yıkımlara neden olabilmektedir. Ayrıca bu durum, Allah hakkı ve kul hakkını ihlâl niteliğindedir. (Kılıç, 1984).

SONUÇ

Günah, insan hayatını hem dini hem ahlakî bakımından derinden etkileyen önemli bir olgudur. Dinî terminolojide günahlar büyük ve küçük günahlar şeklinde sınıflara ayrılmış ve Kur'an'da da farklı kavramlarla ifade bulmuştur. Öyle ki Kur'an'da günah yerine kullanılan birçok kavramın bulunduğu müşahede edilmektedir. Bunlar arasında şirk, küfür, ism, zenb, hata, cürm, fisk, zulüm, fahşâ ve fesad gibi kavramlara rastlanmaktadır. Söz konusu bu kavramlar sözlük ve terim anlamıyla farklı manalar içermektedir. Örneğin zenb, birinci derecede Allah'a karşı yapıldığı zaman bir itaatsizlik ve küfür anlamı taşımaktadır. Zulüm ise, günahın her türüsü için kullanılsa dahi çoğu kez Allah'a karşı yapılmış günahlar için kullanılmaktadır. Topluma karşı yapılan kötülükler ve Allah'a karşı kin besleme, küfürde bulunma gibi işlenen günahlar su' kapsamındadır. Kimisi büyük günahlara kimisi de küçük günahlara tekâbül etmektedir. Örneğin şirk Allah'ın hakkına ihlâl etme ve insanın haysiyetini hiçe sayma yönüyle büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Bazılarının had gerektiren yahut sadece kefâret gerektiren türlerinin olduğu da görülmektedir. Kur'an'da zenb, ism, fisk ve isyan kavramlarının büyük ve küçük günah anlamlarına gelebileceği bildirilmektedir. Günahın taşıdığı suç oranı ve çirkinlik miktarı dikkate alınarak büyük veya küçük ayrımı yapılmıştır. Fakat bunların günah kategorisinde yer alması bir yönüyle onların ortak noktada birleşmelerine sebebiyet vermektedir. Kur'an'da günah kavramını değişik açılardan ele alan birçok kavramın bulunduğu görülmektedir.

Günaha sebebiyet veren hususlar arasında insan temayüllerinin, şeytan faktörünün, nefsânî arzuların ve dış âmillerin etkili olduğu görülmektedir. Bütün bu etkenler nedeniyle insan, birtakım sıkıntılara, huzursuzluklara, dünyevî ve uhrevî zararlara maruz kalmaktadır. Çünkü akıl ve irade sahibi insan, dinin emir ve yasaklarına aykırı

tutum ve davranışlar sergileyerek gerek ferdi gerek toplumsal yönüyle hem dinen hem de vicdanen sorumluluk altındadır. Günah bir yönüyle Allah'ın emirlerine ve yasaklarına aykırı işler olmasının yanı sıra diğer yönüyle insanın bir diğer insanın hakkını hukukunu saldırı niteliğindedir. Dolayısıyla günahın, insana ve onun geleceğine tesir eden, davranışlarını etkileyen ve çoğunlukla vicdanın hüküm vermesine sebep olan canlı bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Allah'a, insanın kendi öz hakkına ve bazen de diğer insanların hukukuna, meşru haklarına isyan etme özelliğine sahip olan günahın birçok yöne tesir ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, R. (1995). *Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet*, İstanbul, Pınar Yayınevi.
- Alûsi, E. F. Ş. (1994). *Ruhu'l-me'ani fi tefsiri'l-Kur'anu'l-azimi ve's-sebi'l-mesani*. Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Apaydın, Y. (1997). "Hatâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.16. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Asım Efendi, E. K. A. (1814). *el-Okyanusu'l-basit fi Tercemeti'l-kamusi'l-muhit Kamus Tercümesi*, "İsm" İstanbul.
- Aydın, A. A. (2005). *İslam İnançları Tevhit ve İlm-i kelim*. İstanbul. Dilan Yayıncılık.
- Bebek, A. (2022). "Kebîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Bebek, A. (1996). "Zenb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Bebek, A. (1998). *Matürîdi'de Günah Problemi*, İstanbul: Rağbet Yayınevi.
- Cevziyye, E. A. M. (1961). *İğasetu el-Lehfan*, thk. Muhammed Seyyid Geylani. İstanbul. Matbaat-u Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Cürcânî, S.Ş. (1990). *Ta'rîfât*, Lübnan. Mektebetü'l-Vehbe.
- Çağrıç, M. (2013). "Zulüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara. Aydın Kitabevi.
- Gazzali, E. H. (1977). *İhyâü Ulûmi'd-din*, İstanbul. Bedir Yayınevi.
- Gölcük, Ş., & Toprak, S. (1988). *Kelam*. İstanbul. Tekin Kitabevi.
- Harman, Ö. F. (2003). "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Heytemî, İ.H. (1970). *İslam'da Helâller ve Haramlar: Büyük Günahlar*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Lütfi Şentürk, İstanbul. Kayihan Yayınları,1.
- Hudaybi, H. (1986). *İslam Dünyasında İnanç Sorunları*. Çev. Bekir Eryarsoy. İstanbul. İnkılâb Yayınevi.
- Izutsu, T. (1991). *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*. Çev. Selahattin Ayaz. İstanbul. Yıldızlar Matbaacılık.
- İbn Manzûr, E., & -Fazl, C. M. (1992). *Lisânü'l-Arab*, nşr. Ali Şirin, "Dalâlet", Beyrut.
- İsfahânî, R. (1991). *Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davudî, Beyrut. Dârü's- Şamiyye.
- Karagöz, İ. (1995). İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakterleri. *Diyanet İlmi Dergi*, 2.
- Kılavuz, A. S. (1990). *İman Küfür Sınırı*, İstanbul: Marifet Yayınevi.
- Kılıç, Sadık. (1984). *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya, Hibaş Yayınevi.
- Matürîdi, E. M. M. (2003). *Kitabü't-Tevhid*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara. Ketebe Yayınevi.
- Mîr, M. (1996). *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Trc. Murat Çiftkaya, İstanbul, İnkılap Yayınevi.
- Nesefî, Ö. (1974). *İslam İnançının Temelleri Akait*. Çev. M. Seyyit Ahsen. Ankara: Otağ Matbaası.
- Öge, S. (2009). *İnsan Hakları İhlallerinin, Dini Ahlaki Adlandırılması: Büyük Günah* (Sempozyum) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Öge, S. (2000). *İslâm Düşüncesinde Fısk Kavramı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özdemir, M. (1998). Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'anî Bir Kavram. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2.
- Öztürk, Y. N. (1991). *İslam'da Büyük Günahlar*. İstanbul. Hürriyet Matbaası.
- Râzi, F. (1988). *Tefsîr-i Kebîr (Mefâthul-Gayb)*, Trc; Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci vd., Tahkik eden: İsmail Karakaya vd., Ankara. Akçağ Yayınevi.
- Şevkânî, M.M. (1964). *Fethu'l-Kâdir*. Mısır.
- Sinanoğlu, M. (2002). "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Solmaz, L. (2002). *Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî'de Günah Meselesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Süleyman, M.B. (1993). *El-Vücûh ve'n-nezâir*, İstanbul. İlmî Neşriyat.
- Taftazânî, S. (1982). *Şerhu'l-Akaid*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul. Dergah Yayınları.
- Topaloğlu, B., & Karaman, H. (1987). *Arapça Türkçe Yeni Kâmus*. İstanbul. Elif Ofset.
- Topaloğlu, B., & Çelebi, İ. (2009). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara. İsam Yayınları.
- Tunç, C. (1978). *Kelâm İlminde Büyük Günah Meselesi*, Ankara. AÜİFD.8.
- Yazır, E.M.H.(1979). *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul. Eser Neşriyat, 7.
- Yılmaz, M. (2011). Kur'an'da Büyük Günah Kavramı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2).
- Zehebî, M. B. U. (1986). *Kitâbü'l-Kebâir*, Medine. Dârü't-türas.
- Zencânî, M. İ. A. (1952). *Tezhibu's-Sinan*, thk. Abdusselam Muhammed Harun ve Ahmet Abdülgafur, Mısır. Daru'l-Me'arif.